स्थितः। यथा, भागवते। १। २। ३३।
"स्वनिर्म्मितेषु निर्व्विष्टो भुङ्क्ते भूतेषु तद्गुणान्॥"
विवाहितः। कृताग्निहोत्रः। यथा। "ज्येष्ठेऽनिर्व्विष्टे कनीयान् निर्व्विशन् परिवेत्ता भवति।" इत्युद्वाहतत्त्वम्॥

निर्व्वीजा, स्त्री, (निर्गतं वीजं यस्याः।) काकलीद्राक्षा। इति राजनिर्घण्टः॥

निर्व्वीरं, त्रि, (निर्गतो वीरो यस्मात्।) वीरशून्यम्। यथा,—
"नाकृष्टं न च टङ्कितं न नमितं नोत्थापितं स्थानतः
केनापीदमहो महद्धनुरतो निर्व्वीरमुर्व्वीतलम्॥"
इति महानाटकम्॥

निर्व्वीरा, स्त्री, (निर्गतो वीरवत् पतिः पुत्त्रो वा यस्याः।) अवीरा। पतिपुत्त्रविहीना। इति हेमचन्द्रः। ३। १९४॥

निर्वृतिः, स्त्री, (निर्+वृ+क्तिन्।) सुस्थितिः। अस्तङ्गमनम्। सुखम्। इति मेदिनी। ते, १२०॥ (यथा, देवीभागवते। १। १९। ३९।
"जनकस्य दशां दृष्ट्वा राज्यस्थस्य महात्मनः।
स निर्वृतिं परां प्राप्य पितुराश्रमसंस्थितः॥")
मोक्षः। मृत्युः। इति हेमचन्द्रः। १। ७५॥ (शान्तिः। यथा, सुश्रुते। १। ४१।
"भूतेजोवारिजैर्द्रव्यैः शमं याति समीरणः।
भूम्यम्बुवायुजैः पित्तं क्षिप्रमाप्नोति निर्वृतिम्॥"
विदर्भवंशीयवृष्णेः पुत्त्रे, पुं। यथा, भागवते। ९। २४। ३।
"क्रथस्य कुन्तिः पुत्त्रोऽभूत् वृष्णिस्तस्याथ निर्वृतिः॥")

निर्वृत्तः, त्रि, (निर्+वृत्+क्तः।) निष्पन्नः। इत्यमरः। ३। १। १००॥ (यथा, रघुः। १७। १८।
"सा तस्य कर्म्मनिर्वृत्तैर्दूरं पश्चात् कृता फलैः॥")

निर्वृत्तिः, स्त्री, (निर्+वृत्+क्तिन्।) निष्पादः। तथा च।
"यथा दुष्टेन दोषेण यथा चानुविसर्पता।
निर्वृत्तिरामयस्यासौ संप्राप्तिर्ज्जातिरागतिः॥"
इति माधवकरः॥
(निर्गता वृत्तिर्यस्मादिति।) वृत्तिरहिते, त्रि॥

निर्व्वेदः, पुं, (निर्+विद्+घञ्।) स्वावमाननम्। इति हेमचन्द्रः॥ (यथा, देवीभागवते। ४। १०। ३७।
"देवैर्युद्धं कृतं चोग्रं प्रह्लादस्तु पराजितः।
निर्व्वेदं परमं प्राप्तो ज्ञात्वा धर्म्मं सनातनम्॥")
स तु त्रयस्त्रिंशद्व्यभिचारिभावानामादिमः। शान्तरसस्य स्थायिभावश्च। यथा,—
"निर्व्वेदः स्थायिभावोऽस्ति शान्तोऽपि नवमो रसः॥"
इति काव्यप्रकाशः॥
तस्य लक्षणं यथा,—
"तत्त्वज्ञानापदीर्य्यादेर्न्निर्व्वेदः स्वावमाननम्॥"
तदुदाहरणम्। यथा,—
"मृत्पिण्डवालुकारन्ध्रपिधानरचनार्थिना।
दक्षिणावर्त्तशङ्खोऽयं हन्त चूर्णीकृतो मया॥"
इति साहित्यदर्पणम्॥
परवैराग्यम्। यथा,—
"ततः कदाचिन्निर्व्वेदान्निराकाराश्रितेन च।
लोकतन्त्रं परित्यक्तं दुःखार्त्तेन भृशं मया॥"
इति मोक्षधर्म्मः॥
वैराग्यम्। यथा, श्रीभगवद्गीतायाम्।
"तदा गन्तासि निर्व्वेदं श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च॥"
(निर्गतो वेदो यस्मादिति।) वेदरहिते, त्रि॥

निर्व्वेशः, पुं, (निर्+विश्+भावे घञ्।) भृतिः। भोगः। इत्यमरः। ३। ३। २१४॥
"भृतिर्व्वेतनं भोगः सुखं पालनमभ्यवहारो वा।"
इति भरतः॥ (यथा, भागवते। ६। २। ७।
"अयं हि कृतनिर्व्वेशो जन्मकोट्यंहसामपि।
यद्व्याजहार विवशो नाम स्वस्त्ययनं हरेः॥")
मूर्च्छनम्। इति मेदिनी। शे, २२॥ विवाहः। निर्पूर्व्वविशधातुर्व्विवाहार्थः। इति स्मृतिः॥

निर्व्वेष्टनं, क्ली, (नितरां वेष्टनमत्र।) नाड़िचीरम्। इति हारावली। २१४॥ (निर्गतं वेष्टनं यस्मात्।) वेष्टनरहिते, त्रि॥

निर्व्यथनं, क्ली, (निर्+व्यथ+भावे ल्युट्।) छिद्रम्। इत्यमरः। १। ८। २॥ व्यथाभावः। निश्चयेन व्यथनञ्च॥

निर्व्यूढं, त्रि, (निर्+वि+वह+क्तः।) त्यक्तम्। इति त्रिकाण्डशेषः॥ समाप्तम्। यथा,—
"अवदानन्तु यत् कर्म्म निर्व्यूढमतिशोभनम्॥"
इति जटाधरः॥
(स्थिरम्। यथा, "स्त्रीणां पतिपुत्त्रादिधने न निर्व्यूढं स्वत्वं पुंसान्तु तन्निर्व्यूढं अप्रतिबन्धकतया यथेष्टविनियोगार्हत्वात्॥" तथा, च राजतरङ्गिण्याम्। ३। ४७२।
"स एव भूपतिर्भूत्वा भुवं वर्षशतत्रयम्।
निर्व्वाणश्लाघ्यनिर्व्यूढपातालेश्वरमासदत्॥")

निर्हरणं, क्ली, (निश्चयेन हरणम्। निर्+हृ+ल्युट्।) शवदाहः। यथा, शुद्धितत्त्वे।
"तस्य निर्हरणादीनि सम्परेतस्य भार्गव!।
युधिष्ठिरः कारयित्वा मुहूर्त्तं दुःखितोऽभवत्॥"
(दहनम्। यथा, भागवते। ७। ७। २८।
"बीजनिर्हरणं योगः प्रवाहोपरमो धियः॥")
निःशेषेण हरणञ्च॥

निर्हारः, पुं, (निर्+हृ+घञ्।) शल्यादेरुत्पाटनम्। इति भरतः॥ तत्पर्य्यायः। अभ्यवकर्षणम् २। इत्यमरः। ३। २। १७॥ मलमूत्रादित्यागः। यथा, आह्निकतत्त्वे।
"आहारनिर्हारविहारयोगाः
सुसंवृता धर्म्मविदा तु कार्य्या॥"
दाहः। इति स्मृतिः॥ (दाहार्थं नयनम्। इति स्वामी॥ यथा, भागवते। ७। २। ३५।
"एवं विलपतीनां वै परिगृह्य मृतं पतिम्।
अनिच्छतीनां निर्हारमर्कोऽस्तं संन्यवर्त्तत॥")
यथेष्टविनियोगः। यथा,—
"न निर्हारं स्त्रियः कुर्य्युः कुटुम्बा बहुमध्यगात्।
स्वकादपि च वृत्ताद्धि स्वस्य भर्त्तुरनाज्ञया॥"
इति मनुः॥

निर्हारी, [न्] त्रि, (निःशेषेण हरति दूरं गच्छतीति। निर्+हृ+णिनि।) दूरगामिगन्धः। इत्यमरः। १। ५। ११॥ (यथा, महाभारते। १२। १८४। २८।
"इष्टश्चानिष्टगन्धश्च मधुरः कटुरेव च।
निर्हारी संहतः स्निग्धो रूक्षो विषद एव वा॥")

निर्ह्रादः, पुं, (निर्+ह्राद अव्यक्तशब्दे+घञ्।) ध्वनिः। इत्यमरः। १। ३। २३॥ (यथा, रघुवंशे। १। ४१।
"श्रेणीबन्धाद्वितन्वद्भिः अस्तम्भां तोरणश्रजम्।
सारसैः कलनिर्ह्रादैः क्वचिदुन्नमिताननौ॥")

निलयः, पुं, (निलीयते अस्मिन्निति। नि+ली+"एरच्।" ३।३।६६। इति अधिकरणे अच्।) गृहम्। इत्यमरः। २। २। ५॥ (यथा, रघुवंशे। २। १५।
"सञ्चारपूतानि दिगन्तराणि
कृत्वा दिनान्ते निलयाय गन्तुम्॥"
आश्रयस्थानम्। यथा, भागवते। ८। १। ११।
"तं भूतनिलयं देवं सुपर्णमुपधावत॥")

निलिम्पः, पुं, (निलिम्पतीति। नि+लिप्+"नौ लिम्पेर्वाच्यः।" ३।१।१३८। इत्यस्य वार्त्तिकोक्त्या शः। मुचादित्वान्नुम्।) देवः। इति त्रिकाण्डशेषः॥

निलिम्पनिर्झरी, स्त्री, (निलिम्पानां देवानां निर्झरी नदी।) गङ्गा। यथा,—
"जटाकटाहसम्भ्रमद्भ्रमन्निलिम्पनिर्झरी॥"
इत्यादिरावणकृतशिवस्तोत्रम्॥

निलिम्पा, स्त्री, (नि+लिप+श। मुचादित्वान्नुम्। स्त्रियां टाप्।) स्त्रीगवी। इति त्रिकाण्डशेषः॥

निलिम्पिका, स्त्री, (निलिम्पा एव। स्वार्थे कन् टापि अत इत्वम्।) सौरभेयी। इति हेमचन्द्रः। ४। ३३२॥

निलीनं, त्रि, (निःशेषेण लीनं संलग्नम्। नि+ली+क्तः।) निःशेषेण लीनम्। संलग्नम्। (यथा, भट्टिः। २। ५।
"वनानि तोयानि च नेत्रकल्पैः
पुष्पैः सरोजैश्च निलीनभृङ्गैः।
परस्परं विस्मयवन्ति लक्ष्मी-
मालोकयाञ्चक्रुरिवादरेण॥"

निवपनं, क्ली, (नि+वप+भावे ल्युट्।) पित्रुद्देश्यकदानम्। इति शब्दरत्नावली॥ (यथा, महाभारते। १३। ९२। २।
"ऋषयो र्म्मनित्यास्तु कृत्वा निवपनान्युत।
तर्पणञ्चाप्यकुर्व्वन्त तीर्थाम्भोभिर्यतव्रताः॥",

निवरा, स्त्री, (नितरां व्रियत इति। नि+वृ+"ग्रहवृदृनिश्चिगमश्च।" ३।३।५८। इति कर्म्मण्यप्। ततष्टाप्।) कुमारी। अविवाहिता। इति मिताक्षरा॥